

RAVASZ ISTVÁN¹**Adalékok a magyarországi harcok befejezéséhez – 1945. április****Additions to the End of Fighting in Hungary – April 1945****Absztrakt**

Hazánkban az 1989–1990-es rendszerváltásig április 4-én emlékeztek a magyarországi harcok befejeződéséről a Totális Háborúban, közkeletűbb nevén a második világháborúban. Nemesmedvesen, ahol egy T–34 típusú harckocsit is felállítottak, évente ünnepséget tartottak, ötévente pedig a Magyar Néphadsereg is díszszemlét rendezett Budapesten, együtt a társfegyveres testületekkel. Mindent szépen megterveztek, a rendezvények látványosan zajlottak le. Az embereknek kitüntetésekét osztogattak, a naptárban pedig piros betűk jelezték ezt a kiemelt napot. Csupán a nap és a helyszín nem stimmel.

Kulcsszavak: második világháború, Nyugat-Magyarország, Nemesmedves, Magyarbüks, Pinkamindszent, Szentpéterfa, befejezés, Birodalmi Védőállás

Abstract

Until the systemic change that took place in 1989-1990 commemorating the end of Total War, more commonly known as World War Two was celebrated on 4 April in Hungary. In Nemesmedves where a T-34 tank was placed celebrations were held on an annual basis, and every five year a big military parade was held in Budapest together with armed partner organizations. Everything was planned accordingly and the events took place spectacularly. People were given decorations, and in the calendars this special day was marked with red letters. Only the day and the place was wrong.

Keywords: World War Two, West-Hungary, Nemesmedves, Magyarbüks, Pinkamindszent, Szentpéterfa, end, Imperial Defensive Position

¹ HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, hadtörténész-muzeológus, E-mail: rid.kalman@mail.militaria.hu

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

A rendszerváltás egyik külső jegyeként a Minisztertanács még 1990-ben munkanappá nyilvánította április 4-ét. Ilyen esetekben óhatatlanul felidéződnek a régi, piros betűs fejlécek alatti szalagcímek.² Évtizedeken át hivatalos és egyszerű emberek, iskolások zárandokoltak el Nemesmedvesre, a betontalazaton álló T–34-eshez. Egész Európa láthatta (ha érdekelte) a Hősök terén minden ötödik évben megrendezett monstre díszszemléket, ahol katonák, határőrök, rendőrök és munkásőrök tisztelegtek az állami- és pártvezetők előtt. Április negyedikéből tér lett, üzem és termelőszövetkezet.

Ezen írás nem kíván állást foglalni abban, hogy az 1944 kora ősztől 1945 tavaszáig történeteket hogyan kell(ene) minősíteni, a magyarországi harcok befejezésével kapcsolatban szeretne bizonyos kérdésekre, elsősorban történésekre, helyszínekre, igazolható tényekre rámutatni. Az előbbi kérdésében – hosszabb távon – érzelmeiktől sem mentes vitával számolhatunk, amelyben az olvasók jelentős hányada – már évtizedek óta – is kialakította vagy kialakítja saját álláspontját. Talán ezért nem érdektelen végiggondolni a következőket. Hazánkban hosszú és súlyos harcok dúltak. A náci Német Birodalommal összefonódott Szálasi-államgépezetet, annak – mai szóval – terrrorszervezeteit idegen hatalom hadserege szorította ki az országból, felszabadítva azt egy új államiság kiépítéséhez. Igen ám, de – szövetségeseivel együtt – kiszorította a magyar nemzeti haderőt is. Ebből a szempontból nem az a perdöntő, hogy a Hungarista Munkaállam által a Magyar Királyságtól „megörökölt” Magyar Királyi Honvédséggel a Szálasi-vezetésnek milyen tervei, elképzelései voltak. A honvédek – esküjükhöz híven – hazájukat védték, a német katonák hazájuktól igyekeztek távol tartani a frontot azokkal a szovjet katonákkal szemben, akik a nácizmus elleni harcon túl egy despotikus birodalom terjeszkedéséért is harcoltak, miközben maguk is hittek felszabadító küldetésükben. Más kérdés, hogy Magyarország ténylegesen felszabadult-e egy valóban önálló állami lét megteremtéséhez. Ma már tudjuk: nem.

A „felszabadítás” kategóriát egyébként a korabeli hivatalos szovjet szóhasználat Magyarország vonatkozásában nem alkalmazta. A politikai megítéléstől alapvetően függő moszkvai terminológiát igen szemléletesen példázzák az 1945. június 9-én alapított emlékművek, amelyeknek szövegezésében különbséget tettek felszabadított és elfoglalt nagyvárosok között. A „felszabadított” városok csoportjába tartozott Belgrád, Varsó és Prága (Za osvobodzgyénijje Belgrada stb.); az elfoglaltakéba Budapest, Bécs, Berlin és Königsberg (Za vzjatijje Budapesta, stb.).³

1. A KIEMELT DÁTUM MÉGSEM KIEMELT

A nyolcvanas évek első felében, megalapozott – elsődlegesen helytörténeti – tudományos kutatások eredményeként már napvilágot láthattak eltérő vélemények is. A szűken vett

² A lényegét jól adja vissza a következő idézet: „1945. április 4-én Nemesmedves birtokba vételével befejeződött Magyarország felszabadítása – hazánk területén elhallgattak a fegyverek.” Ólvedi Ignác: Nyugat-Magyarország felszabadítása. Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökség, Budapest, 1980, 15.

³ P. N. Poszelov (szerk.): A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. IV. kötet Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1966, 352/b. és 488/b.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

tudományos köztudatba bekerült, hogy a magyarországi harcok (nem a hadműveletek, mivel azok az adott térségben átnyúltak az országhatáron) 1945. április 11–13-án Körmen–Szentgotthárd térségében értek véget.⁴ A hivatalos álláspont azonban továbbra is április 4-ét (a Magyar Néphadsereg utolsó díszszemléjét is 1985. április 4-én rendezték meg) és Nemesmedvest képviselte. Csakúgy, mint az elsőség kérdésében 1944. szeptember 23-át és Battonya térségét, jöllehet ennek helytelen volta már korábban bebizonyosodott.⁵

Heinz Guderian vezérezredes, a német szárazföldi csapatok főparancsnokságának (OKH: *Oberkommando des Heeres*), főnöke 1944. szeptember 22-én megerősített vonalak kiépítését rendelte el a Kárpát-medencében. Német szempontból ezek egyik legfontosabbika volt a Németország keleti határait, egyben a csak kis részben megvalósított Alpesi Erőd (*Alpenfestung*) előterét lezáró Birodalmi Védőállás (*Reichsschutzstellung*). Ausztria határa akkor a Harmadik Birodalom Ostmark, azon belül Donau Reichsgau tartományának határa volt.

Katonai szempontból célszerű, hogy ha van rá elegendő idő, akkor a védelmi rendszer peremvonalát a magaslatok ellenség felé eső lejtőin igyekeznek kialakítani. Ezen a tájon, vagyis Körmen–Szentgotthárd térségében a támadónak minden esetben a – helybeli szóhasználatlalt – község-mag elfoglalása után külön kellett megrohamoznia annak hegyvidékét. A szovjet hadsereg a számára idegen terep- és településviszonyok között természetesen a község-magok birtokba vételét tekintette mérvadónak, s a különböző szintű parancsnokok is ezt adták meg napijelentéseikben.

⁴ Ezek egyik legjelentősebbike Zielbauer György tanulmánya: Adalékok Vas megye felszabadításához. In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 77*. Művelődési Minisztérium, Budapest, 1984, 36–52. Ugyanerről ír az osztrák hadtörténész, Manfred Rauchensteiner: *Der Krieg in Österreich 1945*. 2. kiadás, Bundesverlag, Wien, 1984, 273–274.

⁵ 1944. szeptember 23-át adta meg a legtöbb, a rendszerváltás előtti időszakban itthon megjelent mű, például Ölvedi Ignác: Magyarország a felszabadító hadműveletek megindítása előtt. In: Száva Péter (szerk.): *Magyarország felszabadítása*. Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Kiadó, Budapest, 1980, 91.; Dombrády Loránd – Tóth Sándor: *A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987, 362. Ezt követik a hivatalosan közölt tanulmányok is, így Korom Mihály: Az ország felszabadulásának megindulása és az elsőnek szabaddá vált magyar község kérdése, valamint Zielbauer György: Nagylak vagy Elek az elsőnek felszabadult magyar község c. írásai, In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 67*. Művelődési Minisztérium, Budapest, 1982, 9., illetve 35. E két tanulmány négy községet lát el az „első” címkével, ám már nem a korábban általánosan hirdetett 1944. szeptember 23-i, hanem 24-i dátummal Csanádpalotát, amelyet 14 óráig, Királyhegyest, amelyet 15.45-ig, Nagylakot és Eleket, amelyeket 16.00-ig foglaltak el a szovjet csapatok. Ez utóbbiak is megkérdőjelezendők azonban, ám már nem dátumszerűségükben, hanem azért, mivel figyelmen kívül hagyják Magyarország akkori határait. Olyan ez, mintha az 1683–1699-es törökellenes felszabadító háborúkat sem az 1718-tól teljessé váló államterületen követnék végig, hanem megállnánk az ország közepén, az 1664. évi vasvári békében meghúzott határvonalnál, s Budát például nem sorolnánk Magyarországhoz. Az igazi kezdőpont 1944. augusztus 25-re tehető, amikor az akkor Magyarország részét alkotó Székelyföldre Marosvásárhely térségében betört a román haderő, illetve 26-ra, amikor az Úz és a Csobányos völgyében, továbbá az Ojtozi-szorosban a szovjet hadsereg elérte és átlépte a korabeli magyar határt, s az utóbbiban birtokba vette az első magyar községet, Sósmezőt. Sylvester Lajos: *Úz-völgyi hegyomlás*. H-Press Kft., Sepsiszentgyörgy, 1996, 20–28.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

A Körmen–Szentgotthárd szakaszon a Birodalmi Védőállás első védőöve – a domborzatot – követve jórészt a határ magyar oldalán húzódott. Ezt a szektort többször lejártam, magyar és osztrák oldalon egyaránt, legelőször még 1989-ben. (Csupán érdekességként említem meg, hogy az osztrák oldalon egyedül és teljesen szabadon, míg a magyar oldalon a Magyar Néphadsereg Vezérkara és a BM Határőrség Országos Parancsnoksága pecsétetes papírjaival is csak sorhatárőrök kíséretében. Igaz, ennek értékes hozama is volt, mivel a terepet ismerő határőrök szinte mindent meg tudtak mutatni, állást, bunkert, árkot stb., ellenben osztrák oldalon mindent magamnak kellett megtalálnom.) Felkutattam az állások maradványait, felkerestem helytörténeteseket, plébánosokat, áttanulmányoztam a Historia Domus-okat (lelkészek által naponta vezetett történeti könyveket). Amit még egyáltalán látni lehetett – s 1989-ben éppen a határsávnak köszönhetően, ha romosan is, de megvoltak az egykori védelmi építmények – azt térképre rajzoltam és lefényképeztem. A levéltári és a könyvészeti anyagokon túl a helytörténeti adatokat és helyszíni tapasztalataimat is felhasználva egyértelművé vált, hogy a magyarországi harcok a térségben nem április 4-én és nem Nemesmedves elfoglalásával fejeződtek be.

2. A BEFEJEZŐ HARCOK SZÍNTERE

2.1. RÁBAFÜZES TÉRSÉGE

Rábfüzes 1945-ben meglévő 274 lakóházából 161 április 11-én került a szovjet csapatok birtokába.⁶ A 161 ház a „hegyvidéken” volt,⁷ ami Nyugat-Magyarország ezen, vasi (és mellette zalai) övezeteiben nem összefüggően lakott területet jelent, hanem kisparcellákat, kerteket, elszórt lakó- és gazdasági épületekkel. Ilyen jelleggel bírt Rábfüzes-hegyvidék is, a későbbi kitelepítésekig.⁸

A Birodalmi Védőállás peremvonala, kettészelve a hegyvidéket a 324,4 magassági pont–Csókás-hegy–Csóka-hegy déli lejtőin húzódott. Az állások maradványai itt, mint a térségben sok helyen, nyomokban még ma is fellelhetők. Miután a szovjet csapatok a község-magot március 31-én elfoglalták,⁹ a Köves-mező a „senkiföldjévé” vált. Egy kisebb központ is volt itt: a Levente-hegy tövében romjaiban még megtalálható Lang-kocsma csak április 11-én került szovjet kézre, a hegyvidék többi részével együtt. A terep nem tette lehetővé védelmét, mivel egy észak-dél irányú völgy kiszélesedésében épült. Közvetlen felette, a hegyoldalakon, de még magyar területen húzódtak a lövészárkok, amelyek viszont a Lang-kocsma elfoglalását tették lehetetlenné.

Rábfüzes elfoglalása mégsem tehető április 11-ére,¹⁰ mivel egyrészt a Lang-kocsma térsége külterületi, másodlagos központ volt, másrészt a község tényleges központját a

⁶ Zielbauer: i. m. 40–41., valamint Magyarország helységnévtára. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal – Hornyánszky RT, Budapest, 1944, I–216.

⁷ Zielbauer: i. m. 40–41.

⁸ Dankovics Ferenc rábfüzesi iskolaigazgató (1989), helytörténész adata.

⁹ Zielbauer: i. m. 40., valamint Dankovits adata.

¹⁰ Zielbauer: i. m. 41., valamint Dankovics állítása.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

községháza, az iskola, a templom, valamint az összefüggő polgárházak alkotta főtca képezte. A község-mag ugyan március 31-ét követően többször gazdát cserélt, ám április 3-ától végérvényesen a szovjet csapatok birtokolták.¹¹

Ráabafüzes térségét keleti irányban a Szentimre-teleppel a Sánta-völgy köti össze. Településszerkezetileg a völgy a hegyvidékhez csatlakozott. A védőállások itt az Alsó-Sánta-völgyet lezáró lejtőkön épültek ki, legnagyobbbrészt ugyancsak magyar területen. A német csapatok egy időben veszítették el a hegyvidékkel.

2.2. SZENTIMRE-TELEP TÉRSÉGE

Szentimre-telep, az akkor kicsiny hegyvidéki központ ma már nem létezik. A központjában álló templom azonban igen, amely Felsőrönöké volt.¹² A védőállásokat a templomdomb déli és keleti lejtőin alakították ki. A templom maga is megerősített pont volt. Falán kézi- és nehézfegyverekből származó belövések voltak láthatók még 1990-es évek első felében is. (A templomot, amely néhány méterre a határtól, annak magyar oldalán áll, a két ország azóta közösen renováltatta, s közösen, alkalmasszerűen használja.)

A Felsőrönökről a Szentimre-telephez vezető út egy hosszanti völgyben vezet, amelynek két oldalán, a lejtőkön további állásmaradványok fedezhetők fel. A Szentimre-telep szovjet elfoglalása is április 11-én következett be, egy időben Ráabafüzes hegyvidékével, pontosabban 1-2 órával azután.¹³

2.3. NEMESMEDVES TÉRSÉGE

Tovább haladva keletnek, a peremvonal a Szentimre-telep és *Nemesmedves* között a Rám-hegy–Suszter-hegy–Magyar-hegy vonalat követte, alapvetően itt is magyar területen. A Savanyú-hegyen egy körkörösén védhető vezetési pontra hívta fel figyelmemet egy helyi lakos.¹⁴ A község belterülete április 4-én véglegesen szovjet kézre került,¹⁵ de a vezetési pontot csak az április 11-i harcok során veszítették el a németek.¹⁶ A falu történetével foglalkozó munkákban így jelentek meg a község területén 10-éig hullámozó harcokra történő utalások.¹⁷

¹¹ Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984, 319.

¹² Az esztergomi érsekség, szombathelyi püspökség, németújvári főesperesség, németújvári esperesi kerület egyházi közigazgatási hierarchián belül a Szent Imre templomhoz tartozott, mint Felsőrönök plébánia fiilája a magyarországi római katolikus egyházszervezet kiteljesedésekor Borosgödör (Inzenhof), Jakabháza, Ráabafüzes és Sándorhegy (Tschanigraben). In: A katolikus Magyarország. Stephaneum, Budapest, 1902, 432., valamint Magyarország helységnévtára. i. m. I–216.

¹³ Zielbauer: i. m. 41.

¹⁴ Prépost Imre, aki korábban is a községben lakott. A továbbiakban Prépost.

¹⁵ Zielbauer: i. m. 39.

¹⁶ Prépost elmondása.

¹⁷ Zielbauer: i. m. 39–40., valamint a vasszentmihályi római katolikus plébánia Historia Domusa I. kötetének 1945. április 4-i, 11-i, 12-i és május 9-i bejegyzései. Utóbbiban szerepel a következő mondat: „Április 10-én még itt Nemesmedvesen a németek bent voltak az országban.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

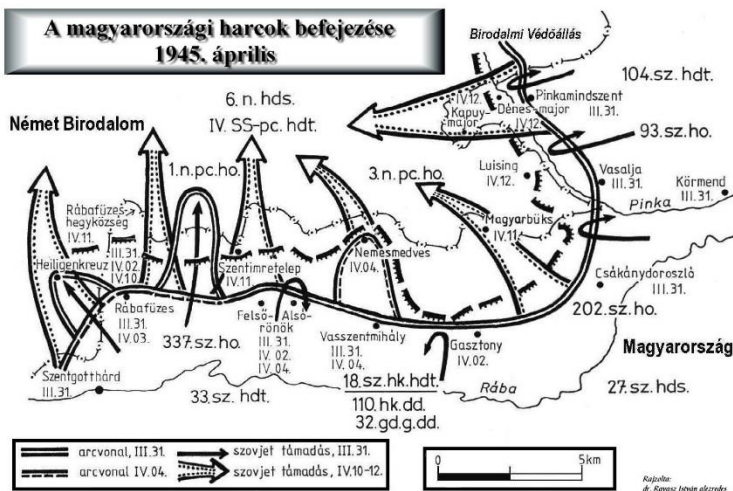
DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

2.4. MAGYARBÜKS TÉRSÉGE

A peremvonal innen keletre „*valamelyest kapcsolódott a [...] Magyarbükös település körzetében*” kiépült védőállásokhoz, olvashatjuk a térség történetét bemutató tanulmányban.¹⁸ *Magyarbükstelep* (a korabeli anyagok kötőjel nélkül, egybe írták, ellentétben Szentimreteleppel), Csákánydoroszló külterülete¹⁹ közvetlen a határnál, Nemesmedvestől keletre feküdt. Helyét ma már csak egy házrom jelzi. Nem függött össze az anyaközséggel, attól légvonalban 4,5 km-re terült el. A német peremvonal Magyarbükstől délre húzódott, a Konicsár-dombok lejtőin, nem egészen 1 km-re a 8-as főútvonaltól, azzal párhuzamosan. (Az ott még ma is megtalálható állásmaradványokat a Magyar Hadtudományi Társaság Csata- és Hadszintérkutató Szakosztályának dr. Négyesi Lajos alezredes vezette csoportja 2006-ban feltárta.)

A korábbi munkák és az ismert források nem írnak külön Magyarbükös elfoglalásáról (talán azért nem, mert a néhány ház közigazgatásilag nem volt önálló). Az állások elhelyezkedése, a terepviszonyok és a történések azt valószínűsítik, hogy ez április 11-én történt. Ezt erősíti meg a Birodalmi Védőállás feladását elrendelő német parancs is. A német forrásokban nem található utalás a Birodalmi Védőállás áttörésére a Konicsár-dombokon április 11. előtt, azokból egyértelműen az derül ki, hogy a német védők csak 11-én, a parancs vételét követően adták fel azt, és vonultak vissza az északnyugatnak, Németújvár (Güsing) irányába folyó Strém-patak völgye felé.²⁰

¹⁸ Zielbauer: i. m. 38.

¹⁹ Magyarország helységnévtára. i. m. I–151., I–381.

²⁰ Rauchensteiner: i. m. 274.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

A fentiekből az következne, hogy Magyarbüks az utolsó a különálló települések közül, amely szovjet kézre került, mégpedig április 11-én délután. A probléma azonban nem ennyire egyszerű.²¹

Egy visszaemlékezés szerint (noha dokumentumok erről nem lelhetők fel) április 1-jén egy kisebb szovjet osztag (harcfelderítő járőr) a Strém völgyében, amelybe Kemestaródfa felől hatoltak be, „hátról” elérte a települést, majd elhagyva azt, az erdőben beásta magát és – életjelt nem adva – ott maradt 11-éig. Ez azért történhetett, mert a visszavonuló német csapattörédek között még átjutott a patakmederben, ám ezt követően az átmenetileg megszilárduló német vonalakon át már nem tudott visszatérni. Déli irányban sem kísérelhette meg a kitörést, hiszen a hegygerincen átkelve a 8-as út mentén kiépített állásokhoz ért volna, s ahhoz kevés volt az ereje, hogy azokat hátbatámadja. Az itt történtek nem befolyásolták a térségben zajló eseményeket, miután elszigeteltek voltak.

2.5. VASALJA ÉS KEMESTARÓDFA TÉRSÉGE

Az árokrendszer a Konicsár-dombtól a Nagycsákányt (ma Csákánydoroszló része) Magyarbükssel összekötő műút mentén északnak fordult, majd 1,5 km után a határral párhuzamos dombvonulat déli szegélyén húzódott a 256-os magassági pontnál állott *Heccskunyhóig* (Kemestaródfától 1 km-re nyugatra). Innen a peremvonal visszakanyarodott nyugatnak a dombvonulat északi lejtőjén, majd élesen északnak fordulva a Strém-patak–Luising (Lovászd) íven érte el a Pinkamindszent nyugati határában lévő Dénes-majort. Ez felveti Vasalja korábban elfogadott április 3-i elfoglalási dátumának felülvizsgálatát.²²

Visszavonuló német csapattörédek a nagyhét hétfőjén keleti irányból jelentek meg *Vasalja* és *Kemestaródfa* térségében, magyar alakulatok csak két nappal később. A másnap, vagyis kedden érkező újabb németek (hevenyészett) állások építésébe fogtak. Nagypénteken ezzel felhagyva Pinkamindszent felé elvonultak. Az utolsó német, illetve magyar katonák nagyszombaton déli fél kettőre elhagyták a terepadottságok miatt nehezen védhető Vasalját. Nem sokkal később beérkeztek a szovjet csapatok.²³ 1945-ben a nagyszombat

²¹ A *Hítel* 1990/6., majd a *Sic itur ad astra* 1991/1. számában tettem említést első ízben Magyarbüksről, arról a településről, amellyel az 1945-ös harcokról író feldolgozások, illetve az (ismert) források nem foglalkoznak. Első helyszíni utamon nem találván egykori lakosokat, egy felhívást is közzétettem, várva esetleges jelentkezésüket. Ennek nyomán keresett meg dr. Ferenczy Gyula, aki bár nem volt helybéli lakos, de egy Erdélyből menekült család 13 éves tagjaként Magyarbüksön élte át 1945 húsvétját. Második helyszíni utam első napján elkísért. A színhelyeket megmutatva, az akkor történetekről a következőket mondta el. Magyarbüksre már április 1-jén szovjet katonák érkeztek. Kelet felől, a Strém-patak völgyében jött át a német állásokon egy néhány fős járőr, egy tiszt vezetésével. Érkezési irányukból ítélve a Körmentől északra álló 104. lövészhadtesthez tartozhattak, nem a Magyarbüksre 11-én, a szovjet támadás felújításakor dél felől bevonult 33. lövészhadtesthez. A közbeeső napokban állásokat ásattak a lakosokkal az erdőben, a településtől nyugatra. A kicsiny falu körzetét 1-jét követően sem hagyták el, de a falut magát igen. Elmondását, az ismert írott források nem erősítik meg, de meg sem cáfolják. Írásos visszaemlékezését helyeztem el a Hadtörténelmi Levéltárban.

²² Zielbauer: i. m. 41., 46.

²³ Pálmai Kálmán elmondása a *Historia Domus* kéziratának 1945. március 26-31-i bejegyzései alapján.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

március 31-ére esett.²⁴

A községtől délkeletre 1 km-re terült el és terül el mai is a *Bagóné-erdő*, ahol március 31-től szovjet csapatok táboroztak. Vasalja Historia Domusa aznapi bejegyzése utal is erre: „... a szovjet katonák. Éjjel ellepik a környéket.”²⁵ A Vasalját Kemestaródfával, illetve a 8-as úttal összekötő utat keletről a Bagóné-erdő határolja. A Birodalmi Védőállás „sarokpontja”, az 1989-ben romjaiban még megtalált, de ma már fellelhetetlen Heccs-kunyhó Vasaljáról csak ezen át érhető el. A szovjet jelenlét az erdőben lehetetlenné tette az összeköttetés fenntartását Vasalja és a kiépített állásrendszer között.

Pinkamindszent belterülete, a falut Körmenddel összekötő úttal együtt március 31. óta szovjet kézen volt.²⁶ Vasalja ebből az irányból is elszigetelődött tehát a Birodalmi Védőállástól.

A Vasaljától nyugatra 2,5 km-re található Lovászdomb dombvonulatra épült, ezen húzódott a kiépített peremvonal. A Pinka-folyó két oldalán, csaknem teljesen kitöltve a két falu között, vizenyős lapály terült el (ezért is épült az 1921 óta Ausztriához tartozó község a magaslatra). Ezen a mocsaras területen harcjárművek haladására alkalmas út nem vezetett át. Gyalogos csoportok közlekedése is bizonytalan volt, kivált tavaszi hóolvadáskor – 1945. április első harmadában pedig éppen megolvadt a hótakaró. A terület ráadásul a Bagóné-erdőből közvetlen irányzású nehézegyverekkel belőhető.

Mindezek ismeretében nehezen tételezhető fel, hogy a Bagóné-erdő és Pinkamindszent elvesztését követően a németek Vasalja védelmét erőltették volna, kockáztatva a községben rekedést, 2,5 km-rel a hátuk mögött előre kiépített erős védőállásokkal, de köztük és az árokrendszer között mocsárral. Pinkamindszent falukronikája ugyancsak arra utal, hogy Vasalja elfoglalása már március 31-én megtörtént: „*Ugyanezen a napon a bekerítés veszélye elől Ausztriába visszavonult német hadsereg nyomában [...] a szovjet hadsereg Körmend–Pinkamindszent vonalig a körmendi járás északi részét*” elfoglalta.²⁷

Mindezt erősíti meg, hogy a Moszkva melletti Podolszk katonai levéltárában található szovjet hadművelleti jelentőtérképek közül az egyik már április 1-jén Vasaljára jelöli be a szovjet 93. lövészhadosztály parancsnokának harcálláspontját.²⁸

2.6. PINKAMINDSZENT TÉRSÉGE

Lovászdától észak felé a dombvonulat, amelyen tehát a peremvonal kiépült, *Pinkamindszent* határához tartozik. A falu és a dombvonulat között a vizenyős lapály folytatódik. Ezen

²⁴ Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1985, 168.

²⁵ Zielbauer: i. m. 41., valamint Pálmai adata.

²⁶ Zielbauer: i. m. 41.

²⁷ Kömlői Sándor: Pinkamindszent község monográfiája. Kézirat Vasalja községi könyvtárában. Kijegyzetelve 1989-ben. 73., 1945. március 31-re vonatkozó bejegyzés: A „Pinkamindszent kivételével” megjegyzés a faluhoz tartozó Dénes- és Kapuy-major 12 nappal későbbi elfoglalására utal.

²⁸ SzHEMA nasztupatyelno oboronyityelnih vojev 104 szk sz 1. 4. 45. Boevije donyeszenyija staba 104 sztrekovej korpusz sz 31 marta do 5 aprolja 1945 goda. Centralnij Arhiv Minyiszersztvo Oboroni Rosszjiszkoj Federaciji (Az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Levéltára, a továbbiakban CAMO) f. 996, op. 1, d. 149, ll. 337–370.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

kelet–nyugati irányban a Körmend–Németújvár út- és vasút egy-egy töltése vezet át. A vasút a Zengő-hídnál érte el a dombvonulatot, amelytől nyugatra a Tamás-erdő, s a Proletárterületek találhatók. Utóbbi középpontjában állt a Pinkamindszent külterületét képező *Alsó- vagy Kapuy-major*.²⁹ A peremvonal mögött 1 km-re lévő major német vezetési pont volt.

A dombvonulat és a falu között, a Pinka jobbpartján a közúti hídnál áll a *Felső- vagy Dénes-major*, szintén Pinkamindszent külterülete.³⁰ Március 31. és április 12. között ez a mezőgazdasági központ a senkiföldjén feküdt. A védők tüzzel lefoglalták a Pinka menti mocsaras területet. A védőállásokat (közel) tökéletes tűzérési vagy légi rombolásuk nélkül gyakorlatilag nem lehetett megközelíteni. A töltésre szoruló szovjet harckocsikat a németek egyesével lötték ki, a roncsok pedig eltorlaszolták a vizenyős részen átvezető utakat. Magát a lapályt a tavaszi áradás teljesen elborította. (Az első harckocsik kilövése után a szovjet parancsnokok, akik saját maguk tapasztalták a német harckocsik elsüllyedését 1945. március 6-át követően Székesfehérvártól délre, a Sárreéten, nem akartak ugyanabba a hibába esni, s nem vezényelték páncélosaikat a lapályra.)

A Körmend felől érkező szovjet erők Pinkamindszent belterületét március 31-én menetből birtokba vették,³¹ megkíséreltek „lendületből” továbbhaladni nyugatnak, a két töltésen azonban a német tűzben elakadtak. A front a vizenyős lapály, a Sásomi-rét két oldalán megmerevedett. Amikor április 11-én összeomlott a német védelem a Rábfüzes–Nemesmedves szakaszon, a Pinkamindszent külterületein védekező alakulatok is felkészültek az elrendelt visszavonulás végrehajtására.³²

Csakhogy 12-én hajnalra a délről (s nem keletről, a falu felől) érkező szovjet ékek már a Kapuy-major és Szentkút (Heiligenbrunn) közé kerültek. Így a német 3. páncélososztály II/3. páncélgénagyvezető-zászlóalj, Helmuth *Seifert* százados vezetésével hajnali fél három után kitöréssel indította meg visszavonulását a németújvári úton.³³ A Pinkamindszent belterületén álló 93. szovjet lövészhadosztály részei e visszavonulást észlelve tudtak újra mozgásba lendülni s a mocsaras területet leküzdeni. Átszaladva a Dénes-major körzetén, elérték a Kapuy-majorot. Mai ismereteink szerint ez a két major volt az utolsó, szovjet csapatok által elfoglalt házegyüttes Magyarország mai területén.³⁴

3. A MAGYARORSZÁGI HARCOK BEFEJEZÉSE

A Birodalmi Védőállás Steiermark szektorának Güssing védőszakaszában (Szentgotthárd–dél–Moschendorf-észak)³⁵ lezajlott harcokban a német 6. hadsereg IV. SS-

²⁹ Magyarország helységnévtára. i. m. I–475.

³⁰ Uo.

³¹ Zielbauer i. m. 41., valamint Pálmai adata.

³² A visszavonulást Hermann Balck páncélos tábornok, a német 6. hadsereg parancsnoka rendelte el az 1945. április 10-i rábakeresztúri (heiligenkreuzi) szovjet áttörést követően: Rauchensteiner: i. m. 274.

³³ Traditionsverband der Ehemaligen Dritten Panzer-Division: Geschichte der 3. Panzer-Division. Richter, West-Berlin, 1967, 477.

³⁴ Zielbauer: i. m. 41.

³⁵ Manfred Rauchensteiner: A második világháború vége Ausztriában, különös tekintettel a Magyar Királyi Honvédség sorsára. *Hadtörténelmi Közlemények*, új évfolyam XXI (1974/2). 318.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

páncéloshadtest 1. és 3. páncéloshadosztálya (Rábafüzes térsége, illetve Nemesmedves–Pinkamindszent terepszakasza), vele szemben a szovjet 27. hadsereg 104. lövészhadtest 93. lövészadosztálya (Pinkamindszent–Vasalja terepszakasza), valamint 33. lövészhadtest 202. (Csákánydoroszló körzete) és 337. lövészadosztálya (Felsőrönök–Rábafüzes terepszakasza), továbbá a szovjet 18. harckocsihadtest 110. harckocsidandára és 32. gárda-gépesítettandára vett részt. Április 10-én Heiligenkreuz (Rábakeresztúr) térségében a szovjet 37. lövészhadtest (108. gárda-lövészadosztály, 316., 320. lövészadosztály) ment át támadásba. Ehhez csatlakoztak április 11–12-én jobbról a fenti erők.³⁶

A magyarországi harcok (nem hadműveletek) befejeződésével kapcsolatban – megítélésem szerint – a fentiek alapján három dátum-határ állapítható meg:

1945. április 4.: Nemesmedves elfoglalása után közigazgatásilag önálló községet német–magyar csapatok már nem tartottak;

1945. április 11.: a különálló települések közül Magyarbüks került utolsóként a szovjet csapatok kezére. Ugyanekkor esett el a szintén különálló Szentimre-telep és az vele a „hegyvidékkel” összefüggő Rábafüzes-hegyközség, közülük a leghamarabb ez utóbbi;³⁷

1945. április 12.: a Pinkamindszenthez tartozó Dénes-, majd Kapuy-major szovjet csapatok általi birtokba vételével Magyarország mai határain belül véget érnek a harccselekmények.

A fent elmondott eseményekkel kapcsolatban azonban nagyon lényeges, hogy azok során a front, mint összefüggő arcvonal hagyta el az ország területét. Ez az, ami miatt a fenti események jelentik – megítélésem szerint – a magyarországi harcok befejezését. Az ezt követően történtek már más kategóriába tartoznak. A történelmi eseményeket, azok kezdetét és végét célszerű és szokásos is konkrét történésekhez kapcsolni. Esetünkben ilyen az összefüggő front és vele a harcoló seregtestek, csapattestek átlépése a nyugati magyar országhatáron.

Nem tekinthetők mérvadóknak – megítélésem szerint – azok a dokumentumok, amelyek egyes helybéli lakosok lőtt seb általi haláláról tudósítanak, noha vannak, akik ennek alapján ítélik meg azt, hogy melyik községet illeti meg „az utolsóság elsősége”. Ilyen megfontolás alapján a háború még sokáig nem ért volna véget Magyarország területén, hiszen a már távolodó, ám északnyugatnak lassan haladó arcvonalból még napokig érkezhettek eltévedt lövedékek, később pedig az erdőkben bujkáló kimerült, éhes, kétségbeesett, a szovjet hadifogságot mindenáron elkerülni igyekvő – elsősorban német – katonák okozhattak lőtt sebeket.

³⁶ A hadműveletek lefolyásáról a térségben a kronológiai eseményeket feldolgozó részekben foglaltakon túl lásd: Rauchensteiner: A második világháború vége Ausztriában. i. m.; Uő: Der Krieg in Österreich 1945. i. m. 270–275., Zielbauer: i. m. 39–45. A német–magyar Dél Hadseregcsoport (Heeresgruppe Süd) napijelentései 1945. március 30. és április 12. között: Rauchensteiner: Der Krieg in Österreich 1945. i. m. 451–474.

³⁷ Ferenczy visszaemlékezése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

Van nézet, amely azt képviseli, hogy Szentpéterfa volt az utolsó, szovjet csapatok által elfoglalt magyar község.³⁸ Ez a megállapítás azonban nem állja meg helyét, mivel egyrészt a község maga március 31-én elesett, másrészt a Pinka-folyó vizenyős lapálya, a mocsaras terület nyugati oldalán húzódó dombvonulattal együtt osztrák területen található. A Birodalmi Védőállás peremvonalát ezen a dombvonulaton építették ki, amely egyébként észak felé szerves folytatása a Pinkamindszenttől nyugatra húzódó dombgerincnek. Az igaz, hogy itt a védőállásokat a németek csak április 13-án adták fel, de nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az előre kiépített és napokig tartott védőállások osztrák területre estek. A falu nyugati széle maga a határ. A front Szentpéterfánál tehát nem magyar területen húzódott, hanem attól néhány száz méterre nyugatra. Néhány száz méterre pedig a második világháborúban használt kézifegyverek lövedékei igenis elhatoltak.

A tanulmányban a „szovjet” fogalmat használom, holott ez ma, a 21. század első negyedében már anakronisztikusan hangzik, s a korabeli magyar és német szóhasználat is az „orosz” megjelölést alkalmazta. Tudvalévő azonban, hogy a Vörös Hadseregben egyaránt szolgált katonák a volt Szovjetunió valamennyi területéről. Nem jelentett nemzeti-ségi vagy tagköztársasági megkülönböztetést a hadseregcsoportok (frontok) elnevezése sem: a belorusz hadseregcsoportok nem csupán fehéroroszokból, az ukrán hadseregcsoportok nem csak ukránokból álltak.³⁹ Nevében orosz hadseregcsoport (Rosszijszkij Front) nem is létezett. A Szovjetunió hadereje egységes volt (nem számítva a partizánalakulatokat), egységes vezényleti nyelvvel, az oroszsal. Hasonlóan a korábbi cári orosz birodalmi haderőhöz, csak más konkrét megjelenési formában és (főként) más ideológiai tartalommal. Ezt a birodalmi egységességet, amit az első világháborúban az „orosz” testesített meg, a második világháború időszakára már az állam nevében is szereplő „szovjet” terminus-technikus szimbolizálta. A „szovjet” szó használata az „orosz” helyett – megítélésem szerint – továbbra is helytállóbb tehát.

S miként lett április 4-ből piros betűs „Április Negyedike”? A 3. Ukrán Hadseregcsoport (3-ij Ukrainszkij Front) parancsnoka, Fjodor Tolbuhin marsall azt a parancsot kapta magától Sztálintól, a legfelsőbb főparancsnoktól, hogy 1945. április 4-ére foglalja el Bécset. Igen ám, de csapatai 4-ére fejezték be az osztrák főváros (a Nagynémet Birodalom Ostmark tartományának székhelye) bekerítését. Nem jelenthette tehát a megadott időre a feladat végrehajtását, ám kapóra jött neki, hogy csapatai éppen aznap foglalták el Nemesmedvest. Sztálinnak tett aznap esti jelentésében ezt úgy aposztrofálta, hogy Bécset ugyan még csak bekerítette, ám befejezte Magyarország „felszabadítását”. Másnap a Kreml előtti Vörös téren ágyúk dízsorúze köszöntötte a „nagy eseményt”, amelynek dátumát aztán a Ráko-

³⁸ Zielbauer idézett tanulmányában, illetve előadásaiban azóta is következetesen képviselt nézet.

³⁹ A szovjet hadseregcsoportok (frontok) elnevezése a (földrajzi) alkalmazási körzet függvényében alakult. Így lett 1943. október 20-tól 1., 2., 3. és 4. Ukrán Front a Voronyezsi, Sztjeppei, Délnyugati és Déli Frontból, vagy Belorusz Front a Központi Frontból. J. M. Zsukov – P. A. Zsilin (szerk.): A második világháború 1939–1945. Rövid összefoglalás. Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985, 392. és 394.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

si-korban és a Kádár-éra első kétharmadában igen kevesen merték kétségbe vonni...⁴⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A katolikus Magyarország. Stephaneum, Budapest, 1902
2. Dombrády Loránd – Tóth Sándor: A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.
3. Korom Mihály: Az ország felszabadulásának megindulása és az elsőnek szabaddá vált magyar község kérdése. In: In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 67.* Művelődési Minisztérium, Budapest, 1982, 9–33.
4. Kömlői Sándor: Pinkamindszent község monográfiája. Kézirat Vasalja község könyvtárában
5. Magyarország helységnévtára. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal – Hornyánszky RT, Budapest, 1944.
6. Ölvedi Ignác: Magyarország a felszabadító hadműveletek megindítása előtt. In: Száva Péter (szerk.): Magyarország felszabadítása. Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Kiadó, Budapest, 1980, 45–100.
7. Ölvedi Ignác: Nyugat-Magyarország felszabadítása. Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökség, Budapest, 1980,
8. Poszelov, P. N. (szerk.): A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. IV. kötet Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1966,
9. Rauchensteiner, Manfred: A második világháború vége Ausztriában, különös tekintettel a Magyar Királyi Honvédség sorsára. *Hadtörténelmi Közlemények*, új évfolyam XXI (1974/2). 306–335.
10. Rauchensteiner, Manfred: Der Krieg in Österreich 1945. 2. kiadás, Bundesverlag, Wien, 1984.
11. Sylvester Lajos: Úz-völgyi hegyomlás. H-Press Kft., Sepsiszentgyörgy, 1996,
12. Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. Könyvtérképesítő Vállalat, Budapest, 1985
13. Traditionsverband der Ehemaligen Dritten Panzer-Division: Geschichte der 3. Panzer-Division. Richter, West-Berlin, 1967.
14. Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984,
15. Zielbauer György: Adalékok Vas megye felszabadításához. In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 77.* Művelődési Minisztérium, Budapest, 1984, 36–52.
16. Zielbauer György: Nagylak vagy Elek az elsőnek felszabadult magyar község c. írásai, In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 67.* Művelődési Minisztérium, Budapest, 1982, 35–54.
17. Zsukov, J. M. –Zsilin, P. A. (szerk.): A második világháború 1939–1945. Rövid összefoglalás. Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985

⁴⁰ Felhasznált orosz (szovjet) levéltári forrásanyag: Zsurnal boevih gyejsztvij 33 sztrelokovij korpusz sz 1 aprelja po 5 aprelja 1945 goda. CAMO f. 899, op. 1, d. 248, ll. 3–10.; Boevije donyeszenyija staba 104 sztrelokovij korpusz sz 31 marta po 5 aprelja 1945 goda. CAMO f. 996, op. 1, d. 149, ll. 337–370; Otcot staba 18 tankovij korpusz c 23 marta po 5 aprelja 1945 goda. CAMO f. 3415, op. 1, d. 79, ll. 9–23.